

## ความเป็นครูตามวิถีพุทธในสังคมไทย

### Being a Professional Teacher in Accordance with the Buddhist Way in Thai Society

พระศักดิ์ดา ฉันทโก (สุวรรณา)<sup>1</sup>

Phra Sakda Chandako (Suwanta)

#### บทคัดย่อ

ความเป็นครูตามวิถีพุทธในสังคมไทย หมายถึง การที่ครูนำเอาหลักพุทธธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของความเป็นครู เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนหรือศิษย์ของตนเป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข และมีคุณธรรม คู่กับการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยครูควรนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์กับศิษย์หรือนักเรียนมากที่สุด หลักพุทธธรรมดังกล่าวมี 7 ประการ คือ เป็นผู้มีความน่ารัก น่าเคารพ น่ายกย่อง รู้จักพูดให้ได้ผล อดทนต่อถ้อยคำ แกล้งเรื่องลัทธิหรือสามารถอธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจง่าย และไม่แนะนำให้ศิษย์ของตนเองดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ดีไม่งาม

**คำสำคัญ:** ความเป็นครู/ วิถีพุทธ/ พุทธธรรม/ สังคมไทย

#### Abstract

Being a professional teacher in accordance with the Buddhist way in Thai society means the teacher has to take the principles of the Lord Buddha Dhamma to guide the role and the duty of teacher. This will indoctrinate their students to become good and moral students. Teacher ought to apply the Buddha Dhamma for the most advantage for all students. Those Buddha Dhamma principles are seven aspects: lovable, respectable, admirable, being a counsellor, being a patient listener, able to deliver discourse in deep and never lead students to live grandlessly.

**Key words:** Being a professional teacher/ Buddhist way/ Buddha Dhamma/ Thai society

<sup>1</sup> นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษาและกิจการคณะสงฆ์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

## บทนำ

ครั้งสมัยพุทธกาลจวบจนถึงปัจจุบันนี้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นบรมครูของพุทธบริษัททั้ง 4 อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา พระองค์ท่านได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่พุทธบริษัททั้ง 4 อยู่หลายประการ โดยเฉพาะแบบอย่างที่ดีงามของพระองค์ท่านในฐานะความเป็นครูของสัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งมุมมองของผู้เขียนเองมีความคิดเห็นว่า การที่ได้ศึกษาหาความรู้หลักพุทธธรรมตามแนววิถีพุทธ อันเป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนำมาถ่ายทอดเพื่อให้บุคคลอื่นได้รับรู้ หรือประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ผู้เขียนถือว่าเป็นประโยชน์และมีความสุขต่อการดำรงชีวิตอยู่เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้ ต้องพัฒนาเยาวชนของชาติให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุขเสียก่อน บุคคลที่สำคัญมากที่สุดในการพัฒนาเยาวชนก็คือครู ถ้าจะกล่าวถึงครูไทยในสังคมปัจจุบันนี้ เราอาจจะได้รับข้อมูลจากสื่อข่าวสารต่างๆ และจะเห็นได้ว่าที่จริงแล้ว กระบวนการศึกษาหรือกระบวนการให้ความรู้แก่เยาวชนของครูก็ยังมีปัญหาเหมือนกัน เช่น ปัญหาของการที่คนอยากจะเป็นครูก็ดี ดังเช่นที่เราเคยได้ยินว่าครูไม่พอที่จะสอนให้แก่เด็กเรียนหรือครูขาดแคลน ปัญหาของตัวครูเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัญหาด้านการสอนของครูและการพัฒนาการศึกษาของครูให้เหมาะสมกับวิชาชีพครูที่สูงขึ้น หรือปัญหาด้านพฤติกรรม การแสดงออกของครู การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์หรือนักเรียนของตน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ยังพบอยู่เป็นจำนวนมากในสังคมไทย

ในทางวิถีพุทธนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงแนวทางในการปฏิบัติตามหน้าที่ของครูตามหลักพระพุทธศาสนาอยู่หลายประการ มีคำกล่าวที่ว่า ครูคือพ่อพิมพ์และแม่พิมพ์ของชาติ แสดงให้เห็นได้ว่า บทบาทและหน้าที่ของครูนั้นเปรียบเสมือนเป็นทั้งพ่อและแม่ของนักเรียนหรือเยาวชนของชาติไทย การที่จะพัฒนาเด็กนักเรียนให้เป็นผู้มีความรู้ควบคู่กับคุณธรรมจริยธรรมได้ด้วยนั้น บุคคลที่ได้ขึ้นชื่อว่าครู ต้องพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาหลักพุทธธรรมตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนตนเองเข้าสู่ความเป็นครูตามแนววิถีพุทธอย่างแท้จริง

## หน้าที่และคุณลักษณะของครูตามแนววิถีพุทธ

1. หน้าที่ของครูตามแนววิถีพุทธ ตามหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสหน้าที่ของครูหรืออาจารย์ ไว้ในหลักทศ 6 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2551, หน้า 192-193) ซึ่งครูอาจารย์ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ ดังนี้

- 1) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
- 2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- 3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- 4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ
- 5) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ (สอนฝึกให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี รับรองความรู้ความประพฤติให้เป็นที่ยอมรับในการไปประกอบอาชีพเป็นอยู่ได้ด้วยดี)

การทำหน้าที่ของครูผู้ให้การศึกษาแก่ศิษย์อาจจะพูดได้ว่าการให้การศึกษา นั้น มีหน้าที่หลัก 2 ประการ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2532, หน้า 57-58)

หน้าที่ที่ 1 หน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายถึง การถ่ายทอด รักษา ส่งเสริมเพิ่มพูนวิชาการและวิชาชีพ ตลอดจนสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางวิชาการของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งภารกิจระยะสั้นและระยะยาว ระยะสั้นก็คือสำหรับบุคคลแต่ละคนหรือแต่ละชีวิต ระยะยาวก็คืออารยธรรมที่สืบทอด ต่อกันไปของมนุษยชาติทั้งหมด ทั้งนี้ไม่ว่าในระยะสั้นหรือระยะยาวก็ตาม มีหลักการพื้นฐานว่าจะต้องให้มีความรู้จริง และรู้ยิ่งขึ้นไป ให้รู้จริงหมายความว่า ถ้าเป็นครูถ่ายทอดความรู้ ต้องถ่ายทอดให้นักเรียนได้รู้จริง และนักเรียนเองต้องมีความใฝ่รู้ที่จะไปศึกษาค้นคว้าให้ได้ความรู้จริงในวิชาการและวิชาชีพนั้นๆ นอกจากรู้จริงแล้วก็รู้ยิ่งๆ ขึ้นไปอีก เพราะว่าในแง่ของการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของมนุษยชนนั้น จะต้องมีการเพิ่มพูนหรือทำให้งอกงามยิ่งขึ้น มนุษย์ในรุ่นก่อนๆ แสวงหาความรู้ทำให้วิทยาการเจริญก้าวหน้ามาได้แค่นี้ รุ่นต่อไปก็คิดค้นสร้างเสริมเพิ่มพูนขยายออกไปอีกให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป แต่รวมแล้วคือให้รู้จริง และรู้ยิ่งขึ้นไป นอกจากให้รู้จริงและรู้ยิ่งขึ้นไปแล้ว ยังให้ทำได้จริง โดยเฉพาะในด้านวิชาชีพ เมื่อเขาเรียนรู้แล้ว ครูต้องสอนให้เขาทำได้จริงด้วย นักเรียนเองต้องพยายามที่จะเรียนปฏิบัติฝึกฝนตนเองให้ชำองชำนาญ จนกระทั่งทำได้

จริง สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพได้ แล้วก็ก้าวสู่ขั้นที่พุดมาแล้ว คือ สร้างความเป็นเลิศ คือทำให้วิชาการและวิชาชีพของตนที่ตนเรียนต่อนั้น มีความเป็นเลิศในความหมายอย่างทีกล่าวนมาแล้ว เลิศทั้งในสติปัญญาความสามารถส่วนตัว และเลิศในประโยชน์ของสังคมประเทศชาติ นี่เป็นเรื่องของการถ่ายทอดที่พูดสั้นๆ

หน้าที่ที่ 2 คือ หน้าที่ในการชี้แนะให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงามถูกต้องและการฝึกฝนพัฒนานจนถึงความสมบูรณ์ อันเป็นหน้าที่ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาแท้ๆ เป็นเนื้อตัวแท้ๆ ของการศึกษาหน้าที่อย่างที่สองนี้ครอบคลุมงานทางการศึกษามากมายหลายอย่าง รวมทั้งเรื่องทีอธิบายมาแล้ว เช่น การทำให้คนมีแรงจูงใจที่ถูกต้องในการศึกษา การสร้างจิตสำนึกในการศึกษา การทำให้คนมีพัฒนาการในด้านต่างๆ อย่างที่จะพูดต่อไป

ถ้าเราเทียบกับความเป็นครู ครูจะทำหน้าที่ในนามของการให้การศึกษา โดยมีหน้าที่หลักอยู่ 2 อย่างนี้เหมือนกัน คือ หน้าที่ที่ 1 การถ่ายทอดหรือสืบทอดศิลปวิทยา ให้ความรู้วิชาการ ความรู้ในการประกอบอาชีพแก่ศิษย์ และหน้าที่ที่ 2 ที่ครูทำแทนในนามของการศึกษา คือ การชี้แนะแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและทำให้เขาฝึกฝนพัฒนานให้เจริญงอกงามจนถึงความสมบูรณ์

ดังนั้น หน้าที่ของครูอาจารย์อันแท้ที่จริงแล้วต้องเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อพัฒนาลูกศิษย์หรือนักเรียนของตนเองให้เป็นคนที่มีความรอบรู้ ควบคู่กับคุณธรรมไปด้วย ความรู้สำหรับครูตามแนววิถีพุทธที่ควรต้องศึกษาในที่นี้แยกเป็น 2 ประเภท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549, หน้า 8-9) คือ

1) สุตะ คือ ความรู้จากการสดับรับฟังหรือเล่าเรียน อ่าน รับถ่ายทอดจากแหล่งความรู้อื่น การสั่งสมความรู้ประเภทนี้ไว้ได้มาก เรียกว่า พหุสัจจะ แปลว่า ความเป็นพหุสุด คือ ความเป็นผู้คงแก่เรียน หรือได้เรียนรู้มาก เป็นความรู้ประเภทประมวลหรือรวบรวมสิ่งอันจะพึงรู้ ทำตนให้เป็นคลังเก็บความรู้ ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีของบุคคลอย่างหนึ่ง เป็นอุปกรณ์สำหรับนำไปใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้มาก แต่ไม่ถือเป็นองค์ธรรมแก่นในกระบวนการศึกษา

2) ปัญญา คือ ความรู้ประเภทเข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้เลือกคัดวินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ เป็นความรู้ประเภทที่มุ่งหมายและเป็นส่วนสำคัญในระบบการศึกษา นี่ ปัญญานี้มีหลักพุทธธรรมอธิบายไว้อยู่มากมาย ในที่นี้ผู้เขียนจะได้อธิบายหลักการพัฒนาความรู้ของครูตามหลัก ปัญญา 3 อันหมายถึง ความรอบรู้, รู้ทั่ว, เข้าใจ, รู้ซึ่ง ประกอบด้วย 1) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา, ปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย แยกแยะ วิเคราะห์ด้วยปัญญา) ที่ตั้งขึ้นในตนเอง 2) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน, ปัญญาสืบแต่ปรโตโฆสะ (การรับฟังคำแนะนำสั่งสอนจากผู้อื่น เช่น ครู) 3) ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ, ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรกนั้นแล้วหมั่นมนสิการในประดาสภาวะธรรม และนอกจากครูจะมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียนหรือลูกศิษย์ของตนเองแล้ว สิ่งที่สำคัญที่สุดของครูอาจารย์ทุกท่านก็คือการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ทุก ด้าน หลักการเจริญภาวนาในทางพระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ทุกด้านที่คุณครูทุกท่านสามารถนำไปใช้ประกอบการปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหลักพุทธธรรม เรื่อง ภาวนานั้นหมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรมการพัฒนา มืองค์ประกอบอยู่ 4 ประการ เหมาะสมสำหรับที่ครูอาจารย์ทุกท่านควรแก่การศึกษา อันได้แก่

1) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2) สิลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3) จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียรอดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4) ปัญญาภานา หมายถึง การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ฉะนั้น นอกจากที่ครูจะต้องพัฒนาความรู้ของตนเองในทุกๆ ด้านแล้ว หน้าที่หลักของครูอาจารย์ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือการที่จะสร้างนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่ดีอันจะส่งผลให้ประเทศชาติ ศาสนา มีความเจริญรุ่งเรือง ร่มเย็น และสงบสุข ครูอาจารย์จึงสมควรมีหน้าที่ที่ต้องประพฤติปฏิบัติเป็นประจำโดยย่อ 11 ประการ (เขมกะ, 2555, หน้า 55) คือ 1) แนะนำดี 2) ให้เล่าเรียนดี 3) บอกศิลาปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง 4) ยกย่องศิลาปะให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และประชาชน 5) ทำการป้องกันในทิศทั้งหลาย 6) ตั้งจิตประกอบด้วยพรหมวิหารสี่ 7) สอนดีและคุมครองดี 8) ฉลาดในการชี้แจงเหตุผล 9) หัดให้ศิลาปะมีนิสัยรักงาน 10) ตั้งใจวิจารณ์เหตุผลที่ปรากฏเฉพาะหน้า 11) ต้องอบรมใจให้มีกำลังจริง

จากหลักพุทธธรรมที่นำมาบรรยายประกอบกับหน้าที่ของครูตามแนววิถีพุทธนั้น จะเห็นได้ว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเน้นหลักความสำคัญของความเป็นครู ก็คือการแสวงหาความรู้ เพื่อนำความรู้ทั้งหลายที่ได้รับเหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือในการ สั่งสอน มนุษย์ และพุทธบริษัททั้งหลาย พระองค์ท่านทรงเป็นแบบอย่างในฐานะของความเป็นครูแก่ชาวโลก ดังนั้น หน้าที่ของครูที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือการยึดพระพุทธองค์เป็นแบบอย่างเช่นเดียวกัน ถ้าครูอาจารย์ทุกท่าน ได้นำหลักพุทธธรรมตามแนววิถีพุทธมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองแล้ว เชื่อว่าการทำหน้าที่ของความเป็นครูก็必将มีความสมบูรณ์ตามรูปแบบแห่งวิถีพุทธอย่างแท้จริงได้

## 2. คุณลักษณะของครูตามแนววิถีพุทธ

พระพุทธศาสนายู่คู่กับคนไทยมาอย่างช้านาน จนถือได้ว่าคุณคนไทยส่วนใหญ่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มาทุกยุคทุกสมัย ถ้ามองในด้านของความเป็นครูแล้ว หลักคุณธรรมตามแนววิถีพุทธที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะของการเป็นครูที่ดีนั้น วัฒนธรรมใน

สังคมไทยได้ปฏิบัติและถือเป็นแบบอย่างว่าครูที่ดีจะต้องมี “หลักธรรม 3 ส” สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี สุสาสนโน คือ เป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูง ปลุกใจให้เกิดความเพลิดเพลินในการเรียนและ สุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิลาปะและบุคคลอื่น อันได้แก่ การเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิลาปะและบุคคลทั่วไป

หลักคำสอนของพระพุทธองค์ ได้กล่าวสรุปคุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความเป็นครูที่ดีไว้อย่างมากมายและหลากหลายคำสอน เมื่อมองกว้างๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่าง ดังนี้

1) สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจน แจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

2) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

3) สมุตเตชนา ใ้ใจให้แก่วรรณ บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่วันทระย่อต่อความเหนื่อยยาก

4) สัมปหังสนา ขโมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน พังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

อาจพูดเป็นคำสั้นๆ ได้ว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง หรือ ชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน ครูอาจารย์จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพัฒนาตนเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาด เป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญา มีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วย สัมปสิริธรรม อันหมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี ซึ่งมีอยู่ 7 ประการ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555, หน้า 44) ได้แก่ ธัมมัญญา (รู้เหตุ) อตถัญญา (รู้ผล) อตตัญญา (รู้ตน) มัตตัญญา (รู้ประมาณ) กาลัญญา (รู้กาล) ปุคคลัญญา (รู้คน) และปริสัญญา (รู้ชุมชน) หลักพุทธธรรม คำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น ถ้าหากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นได้ว่าการอธิบายจะครอบคลุมคุณลักษณะและความรับผิดชอบของความเป็นครูที่ดีอย่างครบถ้วนได้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คุณลักษณะของครูที่ดีตามแนววิถี

พุทธ พุทที่จะสรุปเป็นลักษณะสำคัญ ๆ 3 ด้าน คือ ภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน ดังนี้

1) ภูมิรู้ ได้แก่ ความรู้ความสามารถด้านวิชาการ มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เป็นต้น ภูมิรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครู ได้แก่ การสอนดีและการปกครองดี สามารถอธิบายได้รวบรัดชัดเจนทำเรื่องยากให้เข้าใจได้ ควบคุมชั้นเรียนให้ อยู่ในระเบียบวินัย

2) ภูมิธรรม ได้แก่ มีความประพฤติดี กระทำแต่สิ่งที่ดี จริต มีจรรยาบรรณ มีความซื่อสัตย์สุจริต เมตตา ยุติธรรมและมานะอดทน

3) ภูมิฐาน ได้แก่ บุคลิกภาพดี แต่งกายสะอาดเรียบร้อย พุดจาไพเราะ น้ำเสียงชัดเจน มีลักษณะของการเป็นผู้นำ นอกจากนี้ครูต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีอัธยาศัยไมตรีกับบุคคลทุกเพศทุกวัยและทุกชนชั้น

ถ้าหากครูอาจารย์ท่านใดสามารถปฏิบัติตามคุณธรรมพื้นฐานคุณลักษณะของความเป็นครู ที่กล่าวมานี้ได้อย่างสมบูรณ์ ครูอาจารย์ท่านนั้นก็จะได้รับการยกย่องว่าเป็นครูที่ดีตามแนวทางวิถิปุทธอย่างแท้จริงได้ อีกทั้งยังเป็นต้นแบบให้ครูในสังคมไทยได้ยึดถือและปฏิบัติตาม เพื่อก้าวเข้าสู่ความเป็นครูตามคุณลักษณะของครูที่ดีในอนาคตได้ต่อไป

### คุณธรรมสำหรับการเป็นครูที่ดีตามแนววิถิปุทธ

บทบาทของการทำหน้าที่เป็นครูที่ดีนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ครูอาจารย์ต้องมีหลักคุณธรรมยึดเหนี่ยวอยู่ในจิตใจ เพื่อพัฒนากาย วาจา และใจ ให้เป็นผู้มั่นคงต่อการเป็นครูที่ดีได้ อีกประการหนึ่งถือว่าครู สามารถเป็นแบบอย่างแก่ลูกศิษย์ของตนอยู่เสมอ ดังนั้นครูจึงต้องปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดคุณธรรมอยู่ในจิตใจ และได้ยึดเป็นแนวทางปฏิบัติดำเนินชีวิตเพื่อก่อให้เกิดความเป็นครูที่ดีตามแนววิถิปุทธได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

คุณธรรมของครูไม่ต่างจากพระคุณ 3 ประการของพระบรมครู คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาคุณ และเหตุผลสำคัญที่ครูต้องมีคุณธรรมทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ

1) ครูต้องมีปัญญา รู้ว่าอะไร คือ สิ่งที่ดี เพื่อครูจะได้ทำให้ถูกต้อง ดีดี และพอดี

2) ครูต้องมีวิสุทธิ คือ ความบริสุทธิ์ใจในวิชาชีพ ครูสอนเด็กเพื่อประโยชน์ของเด็กนักเรียนเป็นที่ตั้ง งานของครูเป็นอาชีพที่ไม่ใช่ธุรกิจ เพราะอาชีพครูคือการถ่ายทอดความรู้และความชำนาญพิเศษแก่ศิษย์ อาชีพครูไม่ใช่งานธุรกิจเป็นงานที่ให้บริการทางปัญญาแก่สังคม ครูจึงต้องมีคุณธรรม โดยมีความบริสุทธิ์ใจในหน้าที่ของตนจึงจะรักษาสถานะของบุพนิยบุคคลไว้ได้ เมื่อใดครูสอนศิษย์เพราะเห็นแก่เงินอย่างเดียว เมื่อนั้นครูจะมีสถานะเป็นลูกจ้างของศิษย์เท่านั้นไม่ใช่ “บุพนิยบุคคล”

3) ครูต้องมีกรุณา คือ มีความเห็นอกเห็นใจใครจะช่วยเหลือศิษย์ที่กำลังอยู่ในที่มืดให้พบแสงสว่างแห่งปัญญา เป็นผู้จุดประทีปในความมืด (ชี้ทางแห่งความเป็นจริง) มีความรักใคร่กรุณาต่อศิษย์แม้บางครั้งต้องลงโทษศิษย์บ้างก็ทำด้วยความรักและความหวังดี

สำหรับคุณธรรมนั้นเป็นธรรมที่มนุษย์ทุกคนต้องมี และจำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะสังคมยุคใหม่สมควรที่จะต้องมีคุณธรรมนำชีวิต เพื่อให้เกิดจริยธรรมต่อการประพฤติปฏิบัติโดยอัตโนมัติ คือ คิดดี พูดดี และทำดี พฤติกรรมดี ความสะอาดและเกรงกลัวต่อบาป จะเกิดขึ้นในดวงจิตการที่จะกระทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะใจนั้นสะอาดและห่างไกลจากอกุศลทั้งปวง ในอาชีพครูก็เช่นเดียวกันย่อมมีจริยธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ประกอบด้วย

- 1) การทำตนให้ศิษย์รัก
- 2) การทำตนให้เป็นที่ยำเกรง
- 3) การทำตนให้เชี่ยวชาญยิ่งขึ้น
- 4) การมีอุตสาหะในการสอนวิชาต่าง ๆ

หลักพุทธธรรมสู่ความเป็นครูที่ดีตามแนววิถิปุทธนั้น ครูควรนำเอาหลักพุทธธรรมที่สำคัญขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติในทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา และฝึกฝนจิตใจให้หนักแน่นประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควรเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม หลักพุทธธรรมสำคัญที่ครูเห็นควรปฏิบัติ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในวิชาชีพครู ประกอบด้วยหลักพุทธธรรมสำคัญ 5 ประการ อันถือได้ว่าเป็นเพียงหลักธรรมเบื้องต้นที่ครูอาจารย์ควรได้นำมายึดถือปฏิบัติตามแนววิถิปุทธ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งตามฐานะของความเป็นครู ผู้เขียนจึงได้อธิบายเพื่อให้สอดคล้องกับอาชีพของความเป็นครู ดังนี้

**สุจริต 3** ความสุจริตเป็นความประพฤติดี ประพฤติชอบ บุคคลจะมีความสุจริตได้ 3 ทาง คือ 1) กายสุจริต คือ ความประพฤติชอบทางกาย 3 ประการ ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักขโมย และการไม่ประพฤติผิดทางประเวณี 2) วชิสุจริต คือ ความประพฤติชอบทางวาจา 4 ประการ ได้แก่ การไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ 3) มโนสุจริต คือ ความประพฤติชอบทางใจ 3 ประการ ได้แก่ ความไม่โลภ การไม่พยาบาท (โกรธ) และการไม่หลงหรือการเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

**กฎธรรมมิกัตถประโยชน์ 4** คือธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือหลักธรรมที่อำนวยความสะดวก สุขขั้นต้น 4 ประการ (รองศาสตราจารย์นันท ชุ่มจิต, 2541, หน้า 222) คือ 1) อุฏฐานสัมปทา คือ เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานที่สุจริต 2) อารักขสัมปทา คือ การคุ้มครองรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนเองได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรและชอบธรรม 3) กัลยาณมิตตตา คือ การคบคนดี รู้จักเลือกคบหาสมาคมกับบุคคลที่มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ 4) สมชีวิตา คือ การมีชีวิตรอยู่อย่างเหมาะสม รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเสียชีพแต่พอดี ไม่ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือยจนเกินไป หากมีเหลือต้องเก็บออมไว้

**อคติ 4** คือความลำเอียงจากเหตุ 4 ประการ ผู้ที่เป็นครูอาจารย์หรือผู้ปกครองไม่ควร มีอยู่ในตนเอง คือ 1) ฉันทาคติ คือ การลำเอียงเพราะความชอบพอกัน 2) โทษาคติ คือ การลำเอียงเพราะความโกรธเกลียดชัง 3) โมหาคติ คือ การลำเอียงเพราะหลง พลาดผิดเพราะความเขลา 4) ภัยาคติ คือ การลำเอียงเพราะความกลัว

**เบญจศีล/ศีล 5** เบญจศีลหรือศีล 5 เป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับผู้มีอาชีพครูและบุคคลทั่วไป ศีล 5 เป็นข้อปฏิบัติเพื่อรักษา กายและวาจา ให้เป็นปกติเรียบร้อยดีงาม เบญจศีล/ศีล 5 เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานมี 5 ข้อ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์, 2553, หน้า 38) 1) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ จงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต 2) อทินนาทาน เวรมณี คือ จงดเว้นจากการถือเอาสิ่งที่เจ้าของเขาไม่ให้เป็นของตัวเอง 3) กาเมสุมิฉาจารา เวรมณี คือ จงดเว้นจากการประพฤติผิดคู่ครองและของรักคนอื่น ผู้มีอาชีพครูและผู้เป็นครูพึงระมัดระวัง ไม่ควรผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ควรประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีสมกับความเป็นครู

4) มุสาวาทา เวรมณี คือ จงดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่พูดโกหกหลอกลวงหรือพูดส่อเสียดที่ขัดแย้งกับความเป็นครู 5) สุราเมรัยมัชฌิมาทฎฏาณานิ เวรมณี คือ จงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัย อันเป็นต้นเหตุแห่งความประมาทและเว้นจากสิ่งเสพติดและสิ่งมีโทษทุกอย่าง

**เบญจศีล/ศีล 5** เป็นข้อปฏิบัติของความประพฤติชอบทางกาย วาจา และวินัย ละเว้นจากความชั่ว ควบคุมกิริยาวาจาให้เรียบร้อยอยู่เป็นนิตย์ ไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผู้อื่น จึงเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ครูต้องประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และสังคม เมื่อมีหลักธรรมเบื้องต้นแล้วครูจะต้องพร้อมที่จะพัฒนาตนเองสู่การพัฒนาหลักธรรมและคุณธรรมอยู่เนื่อง ๆ เพื่อที่ภาวะแห่งจิตจะได้ไม่เกิดความหลงทางในอบายของสังคมสมัยใหม่

**อริยมรรค 8** คุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูไทยนั้น อาจยึดปฏิบัติตามหลักธรรมที่สำคัญของศาสนาที่ตนนับถือก็ได้ อย่างไรก็ตามสำหรับคุณธรรมของครูไทยตามแนวพุทธศาสนานั้น ครูแต่ละคนควรศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนเรื่องทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งแปลว่าทางสายกลางแห่งข้อปฏิบัติฝึกฝนใจในทางที่ชอบ คำว่าทางสายกลางนั้น หมายถึงทางดำเนินทางใจหรือข้อปฏิบัติบำเพ็ญทางใจที่ทำให้พ้นจากกิเลสอันเป็นข้าศึก ทางสายกลางดังกล่าวก็คือ อริยมรรค อันมีองค์ 8 นั่นเอง คุณธรรมข้อนี้ถือว่าเป็นธรรมขั้นสูงในศาสนาพุทธอัน (รองศาสตราจารย์ธีรศักดิ์ อัครบรร, 2555, หน้า 136-138) ได้แก่

1) สัมมาทิฐิ การเห็นชอบ หมายถึง การเห็นด้วยใจ ด้วยปัญญา เห็นถูกเห็นผิด ตลอดจนการเห็นในฝ่ายดีทั้งหลายที่เรียกว่า การเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

2) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ หมายถึง การคิดอย่างฉลาดรอบคอบ รู้จักไตร่ตรอง เป็นผู้มิวิตติคิด รู้จักใช้ความคิดในทางที่ถูกต้องดีงาม คิดในทางสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ต่อศิษย์ และต่อสังคม ครูผู้มีความคิดไม่เบียดเบียน ไม่มุ่งร้าย ไม่อาฆาตแค้น ย่อมเป็นครู ที่มีความสมบูรณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ครู

3) สัมมาวาจา การพูดจาชอบ หมายถึง การไม่พูดจาส่อเสียด ไม่เพ้อเจ้อ ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดปดพูดเท็จ ครูต้องใช้คำพูดกับศิษย์อยู่ตลอดเวลาทั้งใน

ห้องเรียนและนอกเวลาเรียน การพูดและวิธีพูดของครูมีผลต่อความรู้ ความรู้สึก และจิตใจของศิษย์เสมอ ครูพูดด้วยความจริงใจ อ่อนโยน ไพเราะ ย่อมทำให้ศิษย์ มีความเคารพและรักนับถือ

4) สัมมากรรมันตะ การทำการงานชอบ หมายถึง การกระทำกิจการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ และตั้งใจอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้เกิดผลดีต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย การกระทำการใด ๆ ด้วยความมุ่งมั่น อดทน ขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ และรอบคอบ ครูผู้มีธรรมข้อนี้ย่อมเป็นครูผู้กล่าวเจริญกับกิจการงานทั้งไป

5) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ หมายถึง การทำอาชีพสุจริตและไม่ผิดกฎหมายทั้งหลาย ธรรมข้อนี้สำหรับครูนั้นหมายรวมถึงความพยายามเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวโดยวิธีการ ที่ถูกต้องชอบธรรม ไม่เบียดเบียนเวลาในการสอนหรือเวลาตามหน้าที่ครูตลอดจนการใช้เวลาว่าง เพื่อเลี้ยงดูตนเองโดยแบ่งเป็นเวลาสำหรับการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพื่อใช้สอนศิษย์ การใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อนและสุขภาพ

6) สัมมาวายามะ การเพียรชอบ หมายถึง การมุ่งมั่นพยายามในทางฝ่ายดีทั้งหลาย ครูผู้มีความเพียร คือครูผู้พยายามศึกษาความรู้อยู่เสมอ มีมานะพยายามสร้างความก้าวหน้า ในชีวิตและหน้าที่การงานตามทำนองคลองธรรม มีความสม่ำเสมอในการปฏิบัติหน้าที่การงาน

7) สัมมาสติ การระลึกชอบ หมายถึง การพิจารณาไตร่ตรองสภาพสิ่งแวดล้อมในทางที่ถูก การไตร่ตรองว่าสิ่งนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร เพื่ออะไร และโดยวิธีใด ย่อมทำให้จิตใจผู้ไตร่ตรองสงบและเป็นสุข ทั้งสติปัญญาก็จะยิ่งเฉียบแหลมรอบคอบในการผจญปัญหาใด ๆ ครูผู้ระลึกชอบย่อมเป็นครูผู้มีสติไม่เสียสติและอยู่ในทำนองคลองธรรมและไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง

8) สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง การตั้งอยู่ในความสงบไม่วอกแวกโลเล ไม่ปล่อยใจให้เล็ดทั้งหลายมาหลอกล่อให้หลงผิด ครูผู้มีความตั้งใจมั่นชอบ ย่อมเป็นครูผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตของตนไม่พยายามหาเลี้ยงชีพโดยวิธีอื่น ๆ ไม่คิด ไม่เห็น ไม่นอกกลุ่มนอกทางของความเป็นครู

อริยมรรคนี้จำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ สัมมาทิฐิกับสัมมาสังกัปปะ เป็นเรื่องของปัญญาหรือ

ความสว่าง กล่าวคือ ผู้มีความสว่างหรือมีปัญหาอันย่อมเห็น ย่อมรู้ และย่อมคิดในทางที่ถูก ในทางที่ดี ในทางกลับกัน ผู้คิดดี ผู้เห็นดี ตามทำนองคลองธรรมย่อมเป็นผู้มีปัญหาสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ เป็นกลุ่มธรรมที่เกี่ยวกับการรักษาศีลหรือความสะอาดผู้มีธรรมเหล่านี้ย่อมห่างจากความสับสน วุ่นวาย ทะเลาะเบาะแว้งแข่งขันชิงดีชิงเด่นทั้งหลาย ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ เป็นธรรมที่เกี่ยวกับสมาธิหรือความสงบ ไม่วอกแวกโลเล หรือลุ่มหลงไปในทางเสื่อมทั้งหลาย

## ครูตามวิถีพุทธในสังคมไทย

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวถึงลักษณะของครูที่ดีตามหลักคำสอน เรื่อง กัลยาณมิตรธรรม ซึ่งหมายถึง องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ เพื่อที่จะบ่งบอกถึงการพัฒนาหลักวิชาชีพของครูในสังคมไทย ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

### 1. ครูตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นปิโย

ปิโย หมายถึง น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ได้ถาม คำว่า ปิยะหรือปิโย คือ การทำตนให้เป็นคนน่ารักของศิษย์ การที่จะทำตนให้เป็นคนน่ารัก จะต้องมีเมตตา รักเด็กมากกว่ารักตัว มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ให้ความสนิทสนมกับศิษย์พูดจาอ่อนหวานสมานใจ เอาใจใส่อบรมสั่งสอนให้ศิษย์เกิดความรู้เป็นเพื่อนเด็กในสนามกีฬา เป็นครูในห้องเรียนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เมื่อเด็กเป็นทุกข์ คอยปลอบโยนให้กำลังใจ

ความน่ารักของครูสามารถกล่าวได้ว่า ครูนั้นต้องเป็นผู้มีพรหมวิหาร อันประกอบด้วย สิ่งสำคัญทางจิตใจ 4 อย่าง อันได้แก่ 1) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากรให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจที่ดีงาม ผู้ที่เป็นครูอาจารย์จะต้องมีหลักธรรมเมตตาเป็นที่ตั้ง 2) กรุณา คือ ความเอ็นดูสงสารศิษย์ พึงช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์และความไม่รู้ 3) มุทิตา คือ ความชื่นชมยินดี เมื่อศิษย์ได้ดีและยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ อันเป็นการให้กำลังใจและช่วยให้เกิดความภูมิใจในตนเอง และ 4) อุเบกขา คือ การวางตัววางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรง

อยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักหรือชังพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรมพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลเมื่อศิษย์เดือดร้อนหรือเป็นทุกข์

## 2. ครูตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นครู

ครู หมายถึง นำเคารพ ในฐานะประพาศิตสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรักใคร่เป็นที่ยึดใจและปลอดภัย คำว่าครูหรือครุโก คือ การเป็นคนหนักแน่น เป็นครูจริงๆ ทำตนให้เป็นแบบอย่าง แก่เด็กในทางสร้างสรรค์จริงๆ มีใจสงบ มีเหตุมีผล ไม่ใจร้อน ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ เป็นคนหนักแน่นประดุจหิน ไม่เบาเหมือนนุ่น เป็นคนเสมอต้นเสมอปลายทุกกรณี ความนำเคารพเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่ออาชีพความเป็นครู และการที่ครูจะทำให้เป็นที่น่าเคารพของศิษย์นั้น ครูควรต้องปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักพุทธธรรมที่ครูในสังคมไทยควรปฏิบัติ มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) สัจจะ คือ ความจริง ความซื่อตรง ซื่อสัตย์และจริงใจได้แก่ สัจจะต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อหน้าที่ การงานและต่อประเทศชาติ 2) ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย รู้จักควบคุมจิตใจ แก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงตัวให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา 3) ขันติ คือ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ตั้งมั่นในจุดประสงค์ไม่ทอดทิ้ง และ 4) จาคะ คือ การเสียสละ การเป็นผู้ให้ การให้รู้จักละกิเลส มีใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นแสดงความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น

## 3. ครูตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นภาวณีย์

ภาวณีย์ หมายถึง นำเจริญใจ หรือนำยกย่องในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ กล่าวคือ คือ เป็นผู้อบรมตนให้เจริญ สนใจในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเป็นคนสายตายาว มองการณ์ไกล เปิดใจรับความรู้ความเข้าใจอยู่เสมอ ไม่ลำหลังใคร เป็นครูเวลาสอน เป็นนักเรียนเมื่อมีเวลาว่าง เป็นนักสากลนิยม ถือศาสนาเป็นหลักใจ อย่าเป็นคนมีความเห็นผิด เชื่อกฎแห่งกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีการควบคุมกายวาจาด้วยศีล ควบคุมจิตด้วยสมาธิ ควบคุมความเห็นด้วยปัญญา จึงจะเอาตัวรอดปลอดภัย ครูผู้ที่เป็นภาวณีย์ได้นั้น เป็นผู้

มีสังหวัตถุธรรม อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประกอบด้วย 1) ทาน หมายถึง การให้ ผู้เป็นครูอาจารย์จะต้องให้คำแนะนำสั่งสอน ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ 2) ปิยวาจา หมายถึง การพูดจาด้วยน้ำใสใจจริง มีความหวังดี มุ่งให้เป็นประโยชน์และเกิดผลดี ทำให้เกิดความเชื่อถือและความเคารพนับถือ 3) อัตถจริยา หมายถึง การประพฤติอันเป็นประโยชน์ การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการสาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรมแก่ผู้อื่น 4) สมานัตตตา หมายถึง การทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย ตลอดจนการวางตัวให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม

## 4. ครูตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นวิเทศา จ

วิเทศา จ หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี อาจกล่าวได้ว่า เป็นคนเคารพระเบียบแบบแผน เป็นคนมีระเบียบในการแต่งกาย มีระเบียบตั้งแต่ศีรษะถึงเท้า ผมต้องแต่งให้เรียบร้อย ให้เด็กเห็นว่าครูเป็นผู้มีระเบียบแบบแผน ช่วยกันทำโรงเรียนให้สะอาด ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีต่อศิษย์หรือนักเรียนของตนเอง การพูดให้ได้ผลนั้น ครูต้องมีระเบียบแบบแผน หรือเป็นตัวอย่างให้ ลูกศิษย์ รวมถึงด้านบุคลิกภาพของครูเองต้องเป็นผู้มีความเรียบร้อย ทำให้ลูกศิษย์มีความเชื่อถือ ในสิ่งที่ครูจะถ่ายทอดความรู้ให้

## 5. ครูตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นจณกัโหม

จณกัโหม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว เป็นผู้มีความอดทนต่อสิ่งที่มากระทบ ปกติเด็กย่อมมีความซุกซนตามธรรมชาติน่ารำคาญ ครู จักรำคาญไม่ได้ เบื่อไม่ได้ ขอบใจไม่ขบใจก็ต้องทำทั้งนั้น จึงต้องทนเป็นพิเศษ กล่าวได้ว่าครูต้องมีหลัก อิทธิบาท ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมที่ทำให้ผู้ประกอบอาชีพครูในสังคมไทยสามารถทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ มีอยู่ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ คือ ความพึงพอใจ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักในสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาทำให้ได้ผลดีขึ้น 2) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้น ๆ ด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน 3) จิตตะ คือ ความคิดตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาใจใส่

ไม่ปล่อยใจให้พุ่งชนจากสิ่งที่ต้องรับผิดชอบ 4) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และมีการวางแผนปรับปรุงงานอยู่เสมอ เป็นหลักธรรมเบื้องต้น 4 ประการ ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนานี้แล้ว จะบังเกิดผลดีต่อการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นรวมถึงสามารถถ่ายทอดการสอนต่อผู้เรียนและนักเรียนได้เป็นอย่างดี จะเป็นผู้นำถ่ายทอดและช่วยให้ด้วยดวงใจอันบริสุทธิ์และหวังดีโดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะ

#### 6. ครุตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นคัมภีร์อุจกถ์ กัตตา

คัมภีร์อุจกถ์ กัตตา หมายถึง แดงเรื่อง ล้ำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป คำว่า คัมภีร์อุจกถ์ กัตตา หรือ คัมภีร์อุจกถ์ กัตตา คือ เป็นผู้เข้าใจหลักการสอนวิชาอะไร ควรสอนอย่างไรเด็กจึงจะเข้าใจ ของยากต้องทำให้ง่าย ของลึกต้องทำให้ตื้น ของไม่เห็นต้องทำให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง สอนแต่สิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ ง่ายไปหายาก ต่ำไปหาสูง เป็นต้น

#### 7. ครุตามแนววิถีพุทธในฐานะเป็นโน จัฏฐาเน นิโยชเย

โน จัฏฐาเน นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักนำในฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักนำไปในทางเสื่อมเสีย หรือการไม่ชักชวนไปในทางที่ต่ำทราม สิ่งใดเป็นความเสื่อมโทรมทางใจ ไม่ควรชักนำไปในทางนั้น ครูไม่ควรประพฤติสิ่งที่ต่ำทรามให้เด็กเห็น ครูควรหลีกเลี่ยงอบายมุข (ทางแห่งความเสื่อมหรือสิ่งไม่ดี) ทั้งปวง แต่ครูนั้นควรปลูกฝังให้ศิษย์หรือนักเรียนของตนเอง ปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเรื่อง วุฑฒิธรรม อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้นักเรียนเกิดความเจริญงอกงาม ด้วยเหตุ 4 ประการ ได้แก่ 1) สัมปยุตตสังสวะ คือ การคบหาคนดี เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณวุฒิ 2) สัทธัมมัส สวณะ คือ การฟังธรรม การศึกษาหาความรู้ ความจริงอยู่เสมอ 3) โยนิโสมนสิการ คือ การคิดให้ถูกต้อง คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี 4) ธัมมานุสรมปฏิบัติ คือ การปฏิบัติตนได้ถูกต้องตามหลักการ โดยการนำสิ่งที่ได้ศึกษาเล่าเรียนแล้วมาปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้นๆ เป็นต้น

#### บทสรุป

ความเป็นครูตามวิถีพุทธในสังคมไทย หมายถึง การที่ครูนำเอาหลักพุทธธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อจะปลูกฝังให้นักเรียนหรือศิษย์ของตนเป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข และมีคุณธรรมคู่กับการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยครูสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับศิษย์มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่หรือคุณลักษณะของความเป็นครูตามแนวพระพุทธศาสนา อีกทั้งมีหลักพุทธธรรม เพื่อนำมาเสริมสร้างและสนับสนุนคุณธรรมทางจิตใจของครู เพื่อเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับอย่างสูงที่มีต่ออาชีพครู เพราะเป็นสิ่งที่เกื้อกูลให้ครูปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้เป็นที่เคารพนับถือต่อสังคมและยังเป็นการทำให้ครูได้ใช้วิชาชีพของตนเองเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคมและพระพุทธศาสนาให้มากที่สุดนั่นเอง ดังองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมครูของพุทธบริษัททั้งหลาย ได้ทรงกำหนดหลักพุทธธรรมซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้ 3 ประการ กล่าวคือ การไม่กระทำความชั่วทุกอย่าง การกระทำความดีให้สมบูรณ์ การทำจิตใจของตนให้ผ่องใส ซึ่งเหมาะที่จะเป็นหลักธรรมในการดำเนินชีวิตของครูและทุกสาขาอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ครูไทยทั้งหลาย ได้น้อมนำเอาหลักพุทธธรรมของพระพุทธองค์มาประยุกต์ใช้กับกระบวนการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน ดังที่ผู้เขียนได้ยกมาอธิบายพอเป็นแนวทางที่สำคัญ ไว้อยู่ 7 ประการ หรือเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม อันหมายถึงองค์ของกัลยาณมิตรหรือเรียกว่ามิตรที่ดี ซึ่งเป็นหลักการที่ครูในสังคมไทยควรยึดเป็นแนวทางปฏิบัติตน ในการทำหน้าที่ของความเป็นครู พอสรุปได้ว่า เป็นผู้มีความน่ารัก น่าเคารพ น่ายกย่อง รู้จักพูดให้ได้ผล อดทนต่อถ้อยคำ แดงเรื่องล้ำลึกหรือสามารถอธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจง่าย และไม่แนะนำให้ศิษย์ของตนเองดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ดีไม่งาม ดังได้อธิบายไว้ในเนื้อหาแล้วนั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักพุทธธรรมของการเป็นครูในเบื้องต้นตามหลักวิถีพุทธ ผู้เขียน มีความเชื่อว่าเมื่อครูไทยทั้งหลาย ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนตามหลักการที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้แล้ว ความเป็นครูก็必将มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น พร้อมทั้งจะพัฒนาคุณศิษย์หรือนักเรียนของตนให้เป็น คนดี และคนเก่งได้ในอนาคตต่อไป

### เอกสารอ้างอิง

- เขมกะ. (2556). *หน้าที่ของคน (ฉบับพิเศษ)*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555). *พุทธวิธีการสอน*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. (2545). *ความเป็นครูไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ก.พลพิมพ์ (1991) จำกัด.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). *การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2549). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16 กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์. (2553). *สารัตถะครู*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยนต์ ชุ่มจิต. (2541). *ความเป็นครู ตามหลักสูตรสถาบันราชภัฏ ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2536 รหัสวิชา 1011101 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2)*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.